

יפשילו שרוולים ויקחו עט בידם...

"יושבים בבידוד?" שאל הגאון רבי **מנשה ישראל רייזמן** שליט"א בשיעורו הקבוע, "הביטו אל ארון הספרים, וראו כמה ספרי-יסוד חוברו דווקא בעת שמחברים שהם בבידוד" ■ ולכל המבודדים מאונס ומכפיה הוא קורא "שימחלו נא, ויפשילו שרווליהם ויקחו עט בידם, ויכתבו ספרי קודש לבני ישראל" ■ בעקבות הקריאה הנמרצת, בדקנו בארון הספרים ומצאנו אוצר יקר ומנוצר, ספרים יקרים שלולי ה'בידוד' ה'הסגר' ואפילו 'בידוד לבאים מחו"ל', קרוב לודאי שלא היינו זוכים לאורם...

להשיב כיונים אל ארבותיהם כהיום חיים כלנו יחד!...
 "כך בזמן הבריחה הנ"ל שלא הייתי מעומס ממשא הישיבות וממשא ק"ק ובכל יום ויום בציפיייתנו ציפינו אל ה' להשיב שביתנו ושובת כל המפורזים, אמרתי בעתים קצרים הללי להעלות על הנייר מקצת הדברים אשר יצאו מפי בדרשות תוך משך זמן מה בקהילה מפוארה הנ"ל..."
 אז אם יש מי שמתפתק איך לקרא 'בידוד' ולהביט בה בעין חיונית, ילך לקדמיה זו וימצא את רבינו שנעקר מביתו ומקהילתו, ולמנוסה זו קורא בתורא 'מנוחה'...
 וירא מנוחה כי טוב.

מה לומדים בסגר?

מתלמיד המהרש"ל — ה'כלי יקר', נעקוב מה אירע לתלמיד נוסף, רבי חיים לוריא אחי רבינו המהר"ל.
 שנים ספורות קודם לכן, בשנת של"ח, התחוללה גם כן מגיפה נוראה בעיר פרידיברג. שם, נכלא שלא בטובתו אחי רבינו המהר"ל, הלוא הוא רבי חיים ברבי בצלאל, ששמעותיו מתבודדות כבי מדרשא. הפעם, לא רק שרבי חיים ברח מביתו, אלא הסיבה היתה הרבה יותר עגומה: המשרתת שבביתו נדבקה אף היא במחלה ונפחה את נשמתה, ובעקבות כך סגרו הרשויות את ביתו שלא ידבק ממנה שאר בני משפחתה, ואת רבי חיים ומשפחתו, נתנו בהסגר הקרוי בלשוניו 'בידוד'.
 הבידוד נמשך אז לא 14 יום וגם לא חמישה שבועות. חודשים תמימים אין יוצא ואין בא. במהלכו, בתו חלתה גם היא במחלה, ובחטאי שמים הבריאה. בשבתו בביתו כתב את ספרו 'ספר החיים', בו מובא במתק לשון רעיונות שהיו לו על דברי האגדה כל ימי חייו, וכתב שברוך כלל אין לו זמן לעסוק באלו העניינים שנתבארו שם, כי בדרך כלל עסוק בהוויות דאביי ורבא בתפיקדו כ'ראש ישיבה' גדולה ובעלת שם. לספר כאמור קרא 'ספר החיים', שכן יצא לחיים ולשלום.

על שער 'ספר החיים' נאמר: "הוא יורה הדרך אשר ילך בה האדם קודם שיהיט ולאחר שחטא על הנפש, גם שאר הנהגת האדם עם קונו ועם בני ביתו וזולתם בתורה ובעבודה ובגמילות חסדים". בהקדמתו הוא מספר על הסיבה לחיבורו זה בדברי אגדה, ביקש להשתעשע בהוויות של אביי ורבא, אולם "עכירות ענני האדמות" מנעוהו מכך, אז החליט לכתוב את "ספר החיים". מעניין לראות שגם רבינו, כמו רבים אחרים, מחמת הטרדה והדאגה ביקש

"חובר בימי המגיפה לחברים מקשיבים לקול השם" אגרתו של הרב המבי"ט לתלמידיו באדיבות ואצרות התורה

העיר ה' רוח קדשו על אנשי הקהילה הקדושה המפוארה ק"ק פראג, אשר כהיום נבחרתי מתוך העדה הקדושה להיות כהיום עבד לעם הזה, לישא עלי משא דבר ה' בישיבה, ולצאת ולבוא לפניכם בענייני הק', וזה באמת משא כבד עלי, כפרט בקהילה מפוארה כזו אשר ריחה נודף למרחוק, מיניהו מלכי מינייהו אפרכי, עיר גדולה לאל! מלאה חכמים וסופרים, ועשירים אשר מעולם כתר שם טוב עולה על גביהם..."

"...ויען כי יבחרו בי ושלחו אחרי לק' לבוב מאה פרסאות, אמרתי עת לעשות לה' וראוי לכבוד השם ולכבוד הקהילה הקדושה לקבל עלי כל המשא הגדול הזה, אשר לא יתנני מהשיב רוחי להוציא לאור תעלומות חכמה. והספרים אשר עלו בדעתי לחברם נשארו בקרן זווית מנוחים, כי בתרתי לא יכלא, ק"ו שאל השלשה לא אוכל לבוא, דהיינו להתמיד בישיבה ולישא במשא העם ולחבר ספרים".

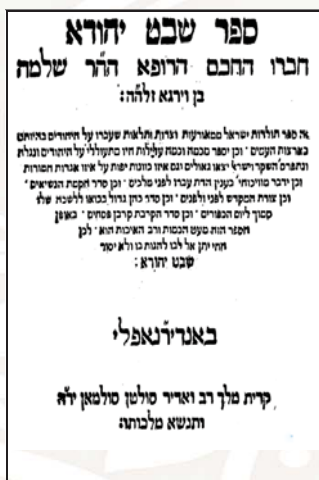
"ויהי בעתים הללו בחודש תשרי שס"ז לפ"ק, ניתן לי המנוחה קצת שלא בטובתי, כי הוציא ה' כלי זעמו על האומות, שלח בהם את הדבר משלחת מלאכי רעים, עד אשר מאימת מות ברחו רבים מן המקום הנ"ל, ויברח ישראל גם בתוכם התפורר רוב הק' [נהקילה] ואני בתוך הגולה כאחד מהם אל עיר קטנה ושמה ביישי"ץ, ברחוק מפרסאות מן הקהילה, עם חברותא קדושה חכמים ועשירים, עד אשר ישקף ה' וירא וישיב שבות הקהילה הקדושה

פורים נפלתי למשכב בחולי מסוכן כמה שבועות, עד שהוסיפו לי שם שלמה".
 אם נרצה, זהו הספר שאנו מכירים מאותה מגיפה, כאשר לפניו ולאחריה התרחשו עוד מגיפות שגבו מחיר יקר מאחינו בני ישראל, ועם זאת הבלית בהם קרן אורה בדמות חיבור שהאיר את עולם התורה.

'מנוחה' ששמה מגיפה...

בהקדמתו לספר מתאר רבינו המחבר את תולדותיו וגלגוליו מלונטשין ועד פראג, דרך לובלין ולבוב, כיצד בא להיות מוכיח לרבים ולדרוש כיום השוק של יעד ארבע ארצות: בלובלין ולא נרתע מלהטיח תוכחה גם נגד "קצינים ומוקצים". "אמר הכותב שלמה אפרים בן לא"א מהר"ר אהרן זצ"ל איש לונטשין: ויש אמי ופתח דברי התהילה והתפארת והרוממות לקל קונה שמים וארץ, אשר הנחני בדרך אמת ויהי עמדי בכל הדרכים אשר הלכתי מעודי ועד העם הזה, ויוורני ויאמר לי, הלא נתתי לך לשון למודים, קום מה לך נרדם, העירה והקיצה למשפטי כי ריב לו עם עמו, קרא בגרון אל תחשוך וקרא את הקריאה על עם ה' אלה שם פוורה ישראל נבוכים המה בארץ לא ידעו איזו דרך ישכון אור, כי אונם אטומה משמוע בקול מדריכיהם..."

אחר-כך עובר לספר על התקבלותו לרב וראש ישיבה בפראג, ועל חיבור ספרו בשעת המגפה: "עתה בעת בחודש אדר שס"ד לפ"ק הועמסתי במשא כבד ממני ויותר מכל אשר היה עלי לפני [כן], כי

ספר 'שבת יהודה' — תיעוד אודנטי מימי המקדש. לולא המגיפה היינו זוכים לאורו! באדיבות ואצרות התורה

יוחנן הרשקוביץ

בעודו טמיר ונעלם מעין כל, יושב רבינו ה'כלי יקר' על התורה ועל העבודה באין מפריע בעיר הגדולה לבוב. שם, אין איש ששם לב לאיש האשכולות שגדל בערוגתם. רק לאחר שנים רבות, בעת שיבתו של רבה הנערץ של העיר פראג, רבינו המהר"ל מפראג, הוא מייעד את 'אפרים עוללות מלבוב' להיות ממשך דרכו ויושב על כסאו שברבנות העיר פראג.

פרטי המעשה מובאים בספר 'קהילת לונטשין': "כאשר קרבו ימי המהר"ל למות, קרא לאנשי העיר ויאמר להם: אחרי פטירתי תסעו ללבוב, ותמצאו איש בשם 'אפרים עוללות' תמסרו לו האגרת הזאת והוא יהיה רב במקומי. ויגיע המהר"ל ויאסף אל עמיו. בתום ימי האבל נסעו נכבדי פראג ודימו בנפשם למצוא גאון אשר יהיה ראוי למלא מקום המהר"ל, אבל כאשר באו לאכסניה השתומם בעל האכסניה, כי איש פשוט כזה כמו אפרים בעל מלאכה עני".

"אבל ברואתם פניו וקרא את האגרת, קרע בגדיו וככה והלך עמם לפראג". סודו נגלה.

אם נאמין לאגדה זו, הרי שהוא אינו מדויק כל צורכו, שכן רבינו מעיד על עצמו שכבר בשנת שס"ד ישב על מדין לצדו של ראש הגולה רבינו המהר"ל שפטר בשנת שס"ט. אז שמוא, הרב המהר"ל נפטר לפני כן, אך לא כאן נדון על כך.

רבי שלמה אפרים ב"ר אהרן זצ"ל, תלמידו של רבותינו המהר"ל והמהרש"ל, היה ראש ישיבה בעיר פראג, ואף שימש בבית הדין יחד עם רבינו השל"ה הקדוש. בין תלמידיו נמנים רבותינו ה'חוספות יור' ובנו של השל"ה הקדוש, ועוד רבים. בשנת שס"ז, התרחשה מגיפה נוראה באזור העיר פראג. ואמנם את שמו של הגניף או הווירוס שהכה בצורה קטלנית את האזור איננו יודעים, אך את שמו של הספר שנתחבר בזכותו אנו יודעים: ספר 'עמודי שש'. ספר זה מכיל דרשות ופשטים אשר בתחילה נכתבו באורך שישה עמודים, על הדברים עליהם העולם עומד. את החיבור חיבר הגאון בעל ה'כלי יקר' וז"ע בעת שנס לעיר 'בישיבת הסמוכה לפראג. שם, בהיותו משוחרר מעול הרבנות, אור חילו וכחה את ספרו המלא תורה ומוסר "על הדברים המעכבים את הגאולה" כלשונו.

אם נביט לעבר חייו הרצופים תלאות, נגלה גם כי גם שמו — 'שלמה' נוסף לו בעקבות מחלה שאפפה אותו והביאה אותו אל שערי מוות, וכך בהקדמתו לספרו 'כלי יקר' הוא מספר: "בשנת שס"א לפני

להקל את הלימוד ועסק בענייני אגדה ולא בהווה דאביי ורבא. ואכן, גם היום אנו שומעים כי מוסדות שונים העניקו לתלמידיהם לימוד קליל יותר לימים שהתלמידים שוהים בביתם, לימוד דברי אגדה או הלכה. האם הם למדו זאת מספר החיים?

משלוח מנות איש לאביו

אחד הרבנים שלא סיפרנו על רבי חיים אחי המהר"ל, היא העובדה שהיה תלמידו של ראש הגולה ומקים עולה של תורה בפולין, הלוא הוא רבי שלום שכנא מלובלין זי"ע. שם, ישב לצד חבירו לפסל הלימודים גאון הדור ופוסק כל הדורות – רבי משה איסלריש – הרמ"א זי"ע.

בין השניים התפתחה מערכת תורנית עניפה, וכדרכם של תלמידי החכמים של ראש הגולה ומקים עולה של תורה בפולין, הלוא הוא רבי שלום שכנא מלובלין זי"ע. שם, ישב לצד חבירו לפסל הלימודים גאון הדור ופוסק כל הדורות – רבי משה איסלריש – הרמ"א זי"ע.

למעשה, גם לרעו הטוב רבינו הרמ"א התרחש מעשה דומה, וגם הוא חיבר ספר בעקבות מגיפה. מעניין לדעת שלא היתה זו אותה מגיפה שהתרחשה בשנת של"ח, אלא עשרים ושנים שנה קודם לכן, בשנת ה'ש"ט.

בשנה זו, פרצה באזור העיר קראקוב מגיפה, ומשפחת איסלריש נאלצה לגדוד מן המקום, ולהגר לעיירה שידלוב (כיום כפר). היה זה בדיוק בימים בהם חל יום הפורים, ומאחר שהייתה של הפליטים בשידלוב היו קשים ביותר, ומצבם הכלכלי לא הניח להם לקיים את מצוות הפורים ככל משפט וחוקתו, החליט רבינו הרמ"א להעניק לאביו 'משלוח מנות' מהודר ביותר בדמות חיבור ספר נפלא ומקיף על 'מגילת אסתר'.

בהקדמה מזכיר רבינו את מצבו העגום, כאשר לא היו יכולים לצאת לרחוב (מזכיר לכס את המלה 'סגר'), והיתה עיר אשר במסגרת תאל בה לחם, ובבוא ימי הפורים ראיתי שלא יהיה משתה ושמחה ביד עם המשפחה, להסיר יגיונו ואנחותי, אמרתי אקמה ואשמחה במפעלי, וכך חיבר ספר 'מחיר יין' כלומר, חידוש תורה תחת היין, כי פקודי ה' ישרים משמחי לב. וכך כותב הרמ"א בסוף הספר: 'מה שראיתי לפרש בזה המגילה, בעזר נורא תהלה, ותעלה שמו לדור דורים. שלחתי בימי פורים למנה, לאב"י ישראל ראש עדת מי מנה, הוא גיבור גיבורים'. רבינו קרא לספר 'מחיר יין' על שם דברי הנביא ישעיהו 'הוי קל-צמא לכו למים, ואשר אין-לכם סף; לכו שברו, ואכלו, ולכו שברו בלא-כסף ובלאו מחיר יין וזבל'. המרמז על מצבו שלא היה לו כסף ולא יין או חלב לקיים מצוות היום, ובמחירו של יין, אותו היה אמור לתת כמשלוח מנות לאביו, העניק לו את פירושו למגילת אסתר.

בספרו, מבאר רבינו את כל המגילה על פי הרמז, וכל דמות בו מקבל ביאור לשלב אחר בחיים של האדם, הזקנה הבגרות והנעורות. לצידם דמויות נוספות מדמות את תפקידם של היצר הטוב והיצר הרע והנשמה. הולמו בו מקבל הארה אחת למגילה, שאין ספק שהיא אחת משבעים הפנים שיש לתורה.

המחבר כותב בהקדמתו לספר כי אין הוא מתיימר להיות מחבר ספר, וכי הוא מתייחס לציירתו זאת כאל 'משלי הנערים'. למרות זאת החיבור הופץ, ונתקבל בבי מדרשא בחיבובות יתר,

מחזיק ברכה למון החיד"א – כאן נידון אולי לראשונה למעשה מניין המרפסות... באדיבות 'אוצרות התורה'

ונדפס פעמים רבות גם בשנים האחרונות. יתכן, שהיה זה חיבורו הראשון של רבינו הרמ"א, שקדם ל-32 החיבורים הנוספים.

מושגים חדשים? ממש לא!

מה שאנחנו למדים עד כה, שלא הבידוד וכמוהו גם ההסגר אינם רשומים על המצאה חדשה של שנת תש"פ. האמת, שהסיבה שלא הכרנו את המונחים הללו זה רק חסד ה' עלינו שלא הכרנו מגיפות כלל-עולמיות בסדר כה גדול. כעת נגלה מונח נוסף שחדר זה עתה לחיינו – הבידוד לבאים מחו"ל, שכבר לפני 250 יישם אותה על כורחו גאון-הדורות, מרן רבינו החיד"א זי"ע.

למעלה מ-50 ספרים חיבר רבינו החיד"א בכל מקצועות התורה, מתוכם לא נוכל להצביע על ספר כל שהוא ביניהם שהוא מיוחד ויוצא דופן מבחינת תוכנו, אולם בצורת חיבורו אין ספק שספרו 'שם הגדולים' הינו מיוחד במינו.

שלוש מסעות ערך רבינו בחייו, כשד"ר למען עניי ארץ ישראל. באחד מהם, ויותר נכון לאחרון שבהם, היה כאשר הגיע לעיר ליוורנו שבאיטליה. בעידן שהאיטלקים לא הכירו את הגנף 'קורונה', הם ביקשו לכבוד את עצמם מהעולם שלא יחדרו אליהם מחלות כל שהן, וכן, כל אחד שבא

משאלוניקי לחי'אלאם בגלל מכת הדבר – ספר שרשי ה'ים על הרמב"ם. באדיבות 'אוצרות התורה'

ממדינות חו"ל היה צריך לשהות ארבעים יום (!!!) במחנה הסגר רפואי מחוץ לעיר שנקרא 'לאזאריטו'.

וכך בכ"ד ניסן תקל"ד יצא רבינו לדרכו לליוורנו, לשם הגיע ב"ז באייר. בהגיעו לליוורנו שהה ארבעים יום כנהוג במחנה ההסגר הרפואי לאזאריטו, ושם ערך לדפוס את ספרו 'שם הגדולים'. רק בתום תקופת ההסגר הורשה רבינו להיכנס לעיר והתאכסן בבית בתו שרה, שם פעל בעסקי שליחתו ובהדפסת ספריו.

ביומן מסעותיו 'מעגל טוב' רושם רבינו ביום כ' באייר תקל"ד: "הלכנו ללאזאריטו בית ההסגר ובאו לבקרני כל הגבירים והמפורסמים ושלחו לי דורות, ובלאזאר-יטו התחלתי וסיימתי שם הגדולים, והזמן שהיה בבית ההסגר היה ארבעים יום".

רק לחשוב על כך שרבינו ישב במבצר ללא ספרים, ורשם את כל רשימת הספרים והמחברים על פה!! החיבור מורכב משני חלקים. החלק הראשון נקרא 'מערכת ספרים' ובו פירוט ביוגרפי של חכמי ישראל. החיבור סוקר בקצרה את קורות חיהם של רבנים מאז תקופת אחרוני הגאונים, דרך הראשונים ועד לאחרונים בני זמנו של החיד"א. החלק השני נקרא 'מערכת ספרים' ובו חיבור ביבליוגרפי אודות חיבורים תורניים חשובים בתחומים תורניים שונים, המוזכר קרוב ל-200 ערכים.

אפשר, שרק בזכות הבידוד מצא לעצמו רבינו מנוחה לערוך ספרו הביבליוגרפי, כאשר לא היו לו ספרים ללמוד מתוכם, ובכך מצא מנוחה פורתא לחיבור הספר ממנו אנו שואבים כל כך הרבה חכמה ודרכי חיים.

עובדת היותו של החיד"א שד"ר סייעה בידו רבות בכתיבת חיבור זה, שכן בגדודיו הרבים נחשף לכתבי יד מיוחדים שלא נדפסו עד לימיו. כתבי יד אלו כמעט ולא היו ידועים בעולם היהודי. החיד"א ראה כתבי יד אלו והזכירם בחיבורו וכן הביא לחשיפתם. גם בספריו האחרים, כגון 'כרכי יוסף', הוא מביא דוגמאות לכתבי יד שונים כגון בענייני הדלקת נרות שבת בסמן רס"ג – שם הוא מצטט את רבי אברהם בר חיים, מוה"ר כתב"י, ואשר רק לפני שורות שנים נדפס לראשונה.

לא רק לישם הגדולים זכינו בעקבות הבידוד, בספרו 'מחזיק ברכה' מאריך רבינו בנדיבות שונים כאשר בארם האדם הלוא ב'לאזאריטו', כדוגמת מנן שחלקם חתור אחד וחלקם בחדר אחר, האם חייב במוזה ועוד עניינים.

לבקשתה של הקהילה היהודית המקומית השתקע בעיר עד פטירתו, והסכים למשרה זו בתנאי שיוכל להקדיש מזמנו לכתובת והדפסת חיבוריו, ואכן שם פורסמו מרביתם ושם גם נפטרו ונקברו. בכל התקופה שבה היה החיד"א קבור בעירם, זכרו יהודי ליוורנו את פעלו: הכסא שעליו ישב החיד"א בישיבת פיירא חוצג במזידאון הקהילה, ובערבי ימים נוראים הלכו להשתטח על קברו. לימים הועברו עצמותיו להר המנוחות שבירושלים.

מה שנותר לנו לשאול, היכן היא הזיכרון של האיטלקים של ימינו?

חומר לקריאה

דברו עם מביני דבר ותשמעו מה שרבים אומרים: מגיפה הקורונה לא רק הביאה בוקה ומבולקה בעולם, אלא גרמה לחופשה לי מזורה וייחודית בעונה של ערבי פסחים.

בעוד בכל שנה עונה זו נחשבת לעונה די רדומה, שכן הקשב של הציבור בכללותו אינו במיטבו. מעטים שמסוגלים לשבת ולקרוא מאמרי הגות ומחשבה, היסטוריה ופרשנות. בקושי לחדשות

היומיומיות יש זמן. השנה, היה זמן די והותר לגיליונות עמוסים של 'המודיע'. אנשים פחות היו עסוקים בעבודות ערב הפסח, מי יכול ללכת לרכוש מוצרי פסח כבכל שנה? מי יכול לצאת לקנות כלי-סיד לחידוש הסלון?

וכמו שהבאנו מקדם, שראינו שיש גם שלא מסוגלים להתעמק בלימוד הוויתו, כך, כנראה, חש המחבר רבי אליהו קפאשלי ז"ל, כאשר מגיפה השתוללה בעירו לפני כחמש מאות שנה, בשנת רפ"ג. בעקבות המצב ביקש להפיג את רוחם של תושבי העיר, לפיכך החליט לחבר ספר ששמו 'אליהו זוטא', שהוא בעצם ספר היסטוריה וקורות דברי הימים של עם ישראל, ותושבי קנדיאה (שבתחום מדינת יוון) כפרט. וכן כתב ב'לקוט מעם לדע' סוף פרשת משפטים: "וכידי שיהיה לאנשים המודאגים במה להסיח דעתם מהצרות, חיבר ספר זה".

בספר קורותיו, המגיפה הזו מתוארת בצבעים עזים וכואבים:

"בשנת רפ"ג פשטה מגיפה קשה מן האי רודוס לקנדיאה, בימי המלחמות נפלו

בזמן הבריחה הנ"ל שלא הייתי מעומס ממשא הישיבות וממשא ק"ק וכלל יום ויום בצפינות ניפנו לא ה' להשיב שביטונו וטבות כל המפורים, אמרתי בעתים קצרים הללי העלות על יייר מקצת הדברים אשר יצאו ממ" – שער הספר 'עמודי שש'. באדיבות 'אוצרות התורה'

חללים רבים שלא נקברו ואז השתוללה באי מגיפה נוראה אנשים שנמלטו מרודוס לקנדיאה, והעבירה לאי. רבים הוכו במגיפה ומתו, בכ"ז בניסן ניספה יהודי אחד, ומאז ועד חודש אב נפגעו עוד כמה יהודים. משנודע הדבר לשלטונות הורו לשלוח את הנפגעים לבדיאה, אי קטן ושומם מחוץ לקנדיאה. מינו ארבעה 'מנהיגים ומסדרים על הקהל, ואחד מהם היה ר' אליהו קפאשלי. הם עבדו במשמרות, כל אחד שמונה שעות ביממה. תפקידם היה לנקות את הנפגעים, להשקיע האש ולהוציא את הקינים' ולא עלתה בידם. היה חשש שבשל כך תשלח השררה את כל היהודים הנגועים לאי המרוחק, ושם לא ייצא מי שידאג להם, יתנוולו וימותו.

"המנהיגים והמסדרים' הפצירו בשל-טונות להקצות מקום מיוחד ליהודים במחנה הסגר הרחוק מן העיר, השלטונות נאותו, אבל אמרו שעל היהודים להכשיר את המקום, ולהקים אהלים וסככות בכספם. חולים שנשלחו לשם, מהם ניספו מזהם נתפארו, ומשכבה המגיפה סגרו השלטונות את השכונה היהודית ואסרו לצאת ממנה ולהיכנס בה,

רבים הצליחו להימלט אל ההרים והשדות, אבל גם שם פשטה המגיפה. באין יוצא ואין בא לא נמצא להם מזון, מעטה הוכר גם ברעב. החיים סבלו קשות, והמתים לא נקברו מיד, כי אי אפשר היה להסיעם אל מחוץ לעיר לבית הקברות. הרופא לאון בן טוביה קיבל רשות מהשררה לקבור את המתים, ועסק בכך במסירות נפש, אף הוא סיפק מזון לנצרכים.

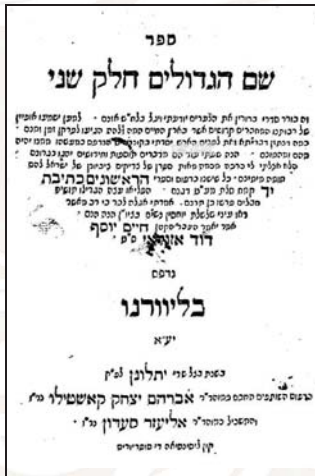
"הרב קפסאלי עצמו נסתגר בביתו בחברת אביו ואמו אחיו ואחיותיו, הוא הסתגף התענה והתפלל שתיעצר המגיפה. כל אותם הימים דעתו לא היתה פנויה לעיון וללימוד, וכדי שלא להתבטל גמר בדעתו לחבר את ספרו ההיסטורי.

"רבי אליהו קפסאלי הקדיש למאורע זה של המגיפה שני הפרקים האחרונים בספרו (קסתיקס) וחזר גם "מחברת כח ה" שבמליצה מפותלת וסבוכה תיאר את אשר אירע בימי המגיפה. מלבד חזר קנה על חכמי קנדיאה שניספו במגיפה, ביחוד על ר' שאול הכהן שחיבבו והדריכו מנעוריו, על דודו ר' יהודה דילמדיגו על ר' יוסף אלגאזי הספרדי ועל ר' אליה הכהן". על רבי אליהו עצמו נאמר "חכם בחכמות התורה, יד לו בקבלה, בקי בחכמות סופר ומשורר, מרושמי הרשמות החשובים ביותר שקמו לו לעם ישראל עד לדורות האחרונים, מבימים של חכמי אשכנז שחה, מברושם של חכמי איטליה נתבשם, ומכיר יודע היה אורות הספרדים. געו שחל בבית אבותיו שהיו מראשי קהילת קנדיאה במשך כמה וכמה דורות, ענפים שנשתלחו בו הם בחינת פארות וציצים... בקי בהתרחשויות זמנו, ובן בית בחצרות השליטים בקנדיאה, הנהיג את הציבור ועמד לקהילה בשעותיה הקשות, ואין צריך לומר שעמד בראש ההנהגה הרוחנית".

עילת המגיפה

אחד ממשולת קפסאלי, הינו רבי משה קפסאלי. אבא אורחא בעלעל הספר על רבי אליהו, נתוודענו למעשה שהיה במגיפה שהתרחשה בימי רבי משה. מכיון שבמגפה כתיקונם היה הסולטאן מזמין מדי פעם אליו, גם בשעת המגיפה קרא לו הסולטאן ודרש ממנו לדעת מדוע פרצה המגיפה "אחר ששאל לחכמי הדת המוסלמית לסיבת המגיפה, ולא ידעו להשיבו".

רבי משה השיב לו שבמדרש נאמר כי מגיפה מגיעה בגלל עוונות חמורים ביותר,

שער הספר 'שם הגדולים' – ללא ספרים וללא גישה לעולם, תוצאה של בידוד בלאי איטליה מחו"ל מי היה מאמין. באדיבות 'אוצרות התורה'

"אגדרלמוסאיה באה לעולם והורגת טובים ורעים". דבריו נתקבלו על לב הסולטאן, ולכן הורה לו לחקור ולדרוש על כל היהודים אשר הרעו לעשות, וכוח נתן לו להרוג יהודים שחטאו בכך. ברם, ר' משה קפסאלי השיבו שעל פי התורה אין משפט מות לאנשים הללו.

לכן הורה הסולטאן לענוש את כל היינצארים (יתכן שהכוונה לאחד מסוגי חיל הרגלים של האימפריה העות'מאנית, ששירתו בצבא), שהיו ידועים בהתנהגותם הפרועה והנוראית. מאחר שנועד להם כי העונש בא להם בשל ר' משה קפסאלי, פנו אליו והתחננו לפניו לבליתי יכם, ולא שמע אליהם. היינצארים ביקשו להינקם ברב, ובעת מירידתם בשנת ר"כ אחרי שהרגו את הנשיא, קמו גם עליו והורגו בליל שבת, ועל לבם שמו ענוות והכותו את בחורי ישראל אשר היו מתחברים עמם, וימרו את חייהם בעניינים קשים ורעים. הם ניגשו לביתו ופרצו את שער החצר, התורכים שהיו גרים בשכונתו הצליחו להערים עליהם ולומר להם שאין יהודים גרים במקום. החיילים חיפשוהו בכל מקום שנמצאים בו יהודים, ולא הצליחו למצואו.

ביתנים היה מי שיעץ לרב לברוח עם כל בני ביתו, היינצארים גילו את מקומם של כל הקמים לברוח, והרגו מי שרצו ולא נמלט מהם איש, ובנס רק הוא ובני ביתו ניצלו.

ספר הקורות

ומספר דברי הימים לספר הרומה לו. אחד מספרי ההיסטוריה המרתקים והעתיקים ביותר, הוא ספר 'שבט יהודה'. בספר זה ישנם רשימות אירועים והיסטוריות. יות. בעבר אף סקרו עדות נכרי המופיע בספר, המתאר בפרוטרוט את עבודת כהן גדול ביום הכיפורים בזמן הבית. אותו נכרי אף מתאר את עבודת הכהנים בערב הפסח, ושלל דברים מרתקים במיוחד.

רק לחשוב, שלולי התפרצה מגיפה באיזורו לא היינו זוכים לספר הנכבד הזה. הספר נדפס בשנת ש"ד, ובחקירתו מוסר המחבר מודעה זו: "אמר הזה והמר יוסף ו' ויורגא: הקומן הזה קבצתיו בשנת מכת הדבר, והמפריסים ואני ממחרם ודחופים, היינו כל היום כרוא ושוב על עסקי המרה, לכן קבצתי כמה כללים שהיה בלבי לכתוב, גם ידעתי ימצאו טעיות לרוב הרעה והבהלה..."

אגרת לחברים מקשיבים

מגדולי חכמי ארץ ישראל בתקופת הזוהר של צפת, היה רבי משה מטרנאני, הידוע בכינויו הרב המבי"ט. רבי משה היה בן למשפחת חכמים ממגורשי ספר שנתייחסה לרבי יעשה די טרנאי. בשנת רנ"ז הגיע אביו בדרך נדודיו לשאלוניקי, ושם נולד לו לאחר שלש שנים משה בנו בשנת ר"ס, שהיה צעיר בניו כפי שכתב בהקדמה לספרו 'קריט ספר': "אני הצעיר בבית אבי משה ב"ר יוסף ז"ל ה"ה מטרנאני". בשחר נעוריו הלך ללמוד תורה מפני דודו ר' אהרן מטרנאני באדרינופול, ובהיותו בן שמונה עשרה שנה עלה לצפת וישב לפני ר' יעקב בירב ונחשב לתלמידו המעולה ביותר.

בשנת רפ"ה נתמנה לחבר בית דינו של רבי יעקב בירב בצפת, וזכה להיטמן על ידי מורו בסמיכת חכמים, יחד עם חבריו מרן ה'בית יוסף'. במשך חמש שנים שנים יעב המבי"ט בבית הדין בצפת, וקראו עליו במליצה את הפסוק "ו' ידן עמור", דרך כרמו ל"54 שנות דינותו. הרבין תורה בתלמידים רבים והנהיג את העדה. אחר פטירת מרן ה'בית יוסף' שימש המבי"ט ראש בית הדין במשך חמש שנים, ונפטר בן שמונים שנה ביום טוב האחרון של פסח בשנת ש"מ. לדעה אחת עלה בשנת חייו האחרונה לירושלים ובה נפטר, ושם מנוחתו כבוד.

המבי"ט היה חבירו ובר פלוגתיה של מרן רבי יוסף קארו, כמה פעמים נחלקו בענייני הלכה כמוכא בתשובותיהם ובעוד מקומות, ונשאר ונתנו יחד בתורה. כן נשא ונתן עם שאר חכמי דורם, בהם רבותינו הרדב"ז, ר' בצלאל אשכנזי, ר' משה אלשיך ועוד רבים אחרים. הרב נשאל המבי"ט בענייני הלכה ושני כרכי תשובותיו שנדפסו על ידי בניו כחמישים שנה לאחר פטירתו מכילים למעלה משמונה מאות תשובות, בחייו נדפסו ספריו: "קריט ספר" ביירוים במקורות ההלכות את הן מאורייאח או מדרבנן, על פי סדר יד החזקה להרמב"ם, ו"בית אלקים" בענייני מוסר, תפילה ותשובה ועיקרי האמונה. עד כאן רקע לדמותו הכבירה.

עתה נעבור לשנת ש"ה, כאשר לבקשת בני חברותו חיבר ספר קטן במוסר וקורא לו בשם 'אגרת דרך ה'". דומה מספר זה הוא ספר הנהגות הראשון שידוע שחיברו צפת, בטרם נכתבו הנהגות המקובלים

עכירות עניי האגרות – תוצאה של בידוד, שער 'ספר החיים' באדיבות 'אוצרות התורה'

הרמ"ק והאר"י ותלמידיהם. בראשו כתב רבינו המבי"ט שחיבר את הספר "בימי המגיפה לחברים מקשיבים לקול הש"י". וביתר ביאור בהקדמה לחיבור "נדרשתי ונמצאתי לאשר שאלו ובקשו ממני חברים מקשיבים לקול ה', אצטרף עמהם לכל דבר שבקדושה באהבת ה' ויראתו".

האב ובנו

פלא לגלות כי גם גורל בנו, ר' יוסף הנודע כבעל שו"ת מהרי"ט, היה דומה לשל אביו. בשנת שני"ד ברח רבי יוסף ב"ר משה מטרנאני מפני מגיפה מצפת לירושלים, ושם חיבר את ספרו "דרך הקדוש" על צורת בית המקדש, שנדפס רק בשנת ת"ע בקושטאדינא יחד עם הספר "מגיד בראשית". בסוף חיבורו זה כותב המהרי"ט: "אמר יוסף זיכני ה' לעלות בהר ה' בתוככי ירושלים תוב"ב להסתופף בחצרותיו ולבקר בהיכלו השמש שנת נחת שלחנו מלא דש"ן [שנתי], וישבתי בה ימים אחדים כאורח נטה ללון מפני הרב היונה ואימת המגיפה אשר לא שלחו ולא שקטנו בהם מדאגה, מדב"ב באופל יהלון נודדנו מהר אל גבעה נחתית אל לב לדרוש ולתור בצורת הבית ותכונותו ומוצאיו ומבואיו כאותה שדרשנו, ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית וכו' וכי יש צורת הבית אלא כל זמן שעוסקים כל כאלו הם בונים בית מקדש" וכו', ואמרתי להעלות על ספר כל מה שנתחדש אצלי להיות לי למשמרת".

המשך חייו גם לא היתה סוגה בשו"ש שנים. לאחר שהמגיפה שככה בשנית, שב המהרי"ט לצפת בפעם השנייה, אולם שנה לאחר מכן התחוללה בצורת, ובעטיה פרץ רעב בצפת. קהילת צפת נקלעה לקשיים, ור' יוסף נבחר יחד עם רבי אברהם שלום (השני) לשמש כשד"ר ולאסוף כספים עבור הקהילה בארץ ישראל, וזמן קצר לאחר מכן יצא לקושטא.

כשנתיים עשה רבינו בשליחותו ושב לצפת, שם נתמנה לראש הקהילה לאחר מותו של ר' יעקב בירב (השני), נכדו של רבינו יעקב בירב) שכינה שם לאחר פטירת המבי"ט. אולם גם זו היתה תקופה קשה לצפת: הצרות התחפרו שכוו עליה הביאו לירידה ממעמדה הרם, ואט אט החלה להתרוקן מחכמיה ואנשיה. כעבור כמה שנים החליט אף ר' יוסף לעזוק ממנה, ועבר לקושטא, שם זכה לכבוד גדול, ועשירי העיר פרנסו אותו ובנו עבורו בית מדרש שבו לימד תורה לתלמידים רבים.

ספר שחיבורו בעיר עזה...

בימי המגפה בפרנקפורט-דמיין בשנת שמי"ג, נכתב הספר "אהל יעקב" פירוש על ספר העיקרים לרבי יוסף אלבו זי"ע. ספר זה שנדפס בפרייבורג בשנת שמי"ד, נתחבר בידי ר' יעקב ב"ר שמואל בונם הנקרא קאפלמאן מבריסק דקווא, נולד בשנת שט"ז ונפטר בשנת שצ"ח. הוא גם חיבר ספר "עומק הלכה" על עניני חשבון שבש"ס עם ציורים, בין ספריו נמנים גם תרגומים להדית'אשכנזית את חמש המגלות ותרגום שני.

וכן כותב בהקדמה לספר "אהל יעקב" שחיבתו נסתיימה בערב פסח שמי"ג, ומחברו אז אף בן כ"ח שנה: "ידידי בהיותי לעת ההיא בק"ץ פרנקפורט בהיות שהחל הגוף בעם, ואמרתי אם נבוא העיר ומתנו ואם אצא מן העיר פן יפגעני האסון בדרך, כי אין יוצא ואין בא לסבת הדבר, אמרתי אני בלבי אפלה אז ניד ה' כי רבים דחמיו ואחבר חבירי זה, ואם אמות יהיה שמי עליו לזכרון לפני ה' תמיד, כי נתכוונתי לזכות בו את הדינים ולרוות צמאון תלמידי אשר ביקשו ממני לפרש להם דברי הרב ר' יוסף אלבו..."

משלוח מנות בעת הסגר, המתנה שזכינו לאור ה'סגר' בעיירת שידלוב. באדיבות 'אוצר החכמה'

עלעזל נוסף בקורות דברי ספרי הקודש, אנו מוצאים ספר נוסף שחיבר זקנו של רבינו החיד"א זי"ע, המקובל רבי אברהם ב"ר מרדכי אזולאי, שנולד בפאס בשנת ש"ל לערך ונפטר בחברון בשנת ת"ד. בשנת ש"ט ברח מפני המגפה מחברון לירושלים, וכשהתפשטה המגפה גם בירושלים ברח לעזה, ובעזה חיבר את ספר הקבלה "חסד לאברהם".

בהקדמתו לספר זה שנדפס ארבעים ואחת שנה לאחר מותו, בשנת תמ"ה, הוא מספר על עלייתו לארץ ישראל ועל המגפה בחברון כדברים האלה: "ואני הצעיר אברהם בן לא"א מאד נעלה כהר"ר מרדכי זלה"ה... אזולאי... זכרתי ימים מקדם כאשר הייתי בימי חורפי כאלפי מולדת פאס יע"א... ואני בקרב חכמים שלמים וכן רבים... ומדי לילה כלילה ומדי שבת בשבתו דבר בעתו הואלתי באר פי המדבר על און... ויהי כי הקיפו לי הימים ראש ולענה מנת כוסם מלא מסך מים אדירים משברי ים וזעף... ונדדתי לבוא להתגורר בארץ ישראל בשינוי מקום המבדיל בין קודש לחול, לא שלותי ולא שקטתי ולא

ספר דברי הימים לרומם את רוחם של הנצורים במגיפה - שער הספר 'סדר אליהו וזוטא', באדיבות 'אוצר החכמה'

נחתי מיום צאתי עד כואי אל המנוחה ואל התלה על הקודש קרית ארבע היא חבורן תוב"כ הלא מעצור היא ותחי נפשי...

עם עזר האלקי זכיתי וחברתי יחיבורי הגדול ספר 'קריית ארבע' ח"ל והוא ביאור על ספר הזוהר. ויהי היום בשנת השע"ט ישנת הגמול ונתקן לאבל מחוללה, פי די ה' וזעזע בדבר כבד מאד ויהוה מחמדי עין. ואפלטא אני וביתי לעיר הקודש לירושלים תוב"כ וגם שם היה חתת אף ה' וגוף ה' בעמו וביתר הפליטה ממשברי ים התלאות, שואות ומשואות צרה צרורה, אשר נתלקטו בציון עיר הקודש מן אנשי סגולית תושבי עיר פאס וסביבותיהם רובם ככולם באו בשערי חדרי מות... ואמלטא משם אני וביתי וחזרתי אל סביבות העיר חברון תוב"כ, ואני משם קצת ימים כי לא ידעתי לא אפנה ולאן אנוסה, כי היתה די נטיה בכל הארצות האל, אז אמרתי אל לבי לב רגו לנודו נדר לה', כי מצוה לנודו בעת צרה, והיה אם יהיה ה' עמדי ושמעני מכל צרה ויעשה עמדי חסד לשוב אל ביתי לחברון תוב"כ, והיה ה' לי לאלקים, לחבר יחד שושני סנסי הדרושים אשר הם אחד הנג אחד הנח...

"ישמע ה' בקולי ותעצר המגפה מעיר עזת"ה אשר ליהודה תוב"כ, ואמלטא שם ב"ט לאב ומצאנו שם מעט מנוחה, אז אמרתי עת לעשות... קראתי בשם החיבור הנכבד הזה 'חסד לאברהם' לב' סיבות: הראשונה לזכור חסד ה' אשר גמלני ומדבר מלטנתי, שנית להורות שכל מעיין בספר הזה

תורה בבית האסורים

לא רק מגיפה, זכינו לניצוצי אורה גם בשבת גדולי ומאורי האומה בבית האסורים ■ מעט על נבואות שהתקבלו והלכות שנפסקו בין כתלי הכלא

חנינא איש אונו מבית האסורין. וברש"י שם: "משמו של רבי עקיבא שנחשב בבית האסורין".

כמו כן אמרו לנו חז"ל [סנהדרין יב, א] שבשעה שהיה רבי עקיבא חבוש וחששו בכל יום שמא יוציאוהו למיתה, עיבר למפרע שלוש שנים רצופות, ורק אחר כך ישב ביתרין וקבע על פיו כל שנה בזמנה. הרי שרבי עקיבא המשיך, אפוא, להנהיג את הציבור גם מבית־כלאו.

ולא דברי הלכה בלבד שנתחדשו בבית־כלאו של רבי עקיבא נמסרו לנו, אלא אף הליכותיו ומנהגיו שם, כגון מסירות נפשו לנטילת ידים: "תנו רבנן: מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין והיה רבי יהושע הגרסי משרתו. בכל יום ויום היו מניסין לו מים במדה. יום אחד מצאו שומר בית האסורין. אמר לו: היום מימך מרובין, שמא לחתור בית האסורין אתה צריך? שפך חצין ונתן לו חצין. כשבא אצל רבי עקיבא אמר לו: יהושע, אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלוין בחייך? סח לו כל אותו המאורע. אמר לו: תן לי מים שאטול ידי. אמר לו: לשתות אין מגיעין, ליטול ידיך מגיעין? אמר לו: מה אעשה שחייבים עליהן מיתה, מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבוד על דעת חבירי. אמרו: לא טעם כלום עד הבאי לו מים וגטל ידי. כששמעו חכמים בדבר, אמרו: מה בוקנתו כך, בילדותו על אחת כמה וכמה, ומה בבית האסורין כך, שלא בבית האסורין על אחת כמה וכמה" [עירובין כא, ב].

עם הקריאה האמורה להגות בתורה בימי הבידוד וההסגר, מתאים להביא את אמרתו המרטיטה של אדונינו הגר"א [בספרו על אגדות הש"ס ברכות שם], שמביא שמה שאמרו חז"ל שפפוס נתפס על דברים בטלים, היינו שהמלכות כלאתו על ששתק וקבל את תשובת רבי עקיבא על שהקהיל קהילות לתורה, וידיש רבינו הגר"א: אבל הוא מהרוג לוד שאין בריה יכולה לעמוד במחיצתו, ואותו פפוס בן יהודה שלגלג על רבי עקיבא נתפס על מסירות נפשו למען כלל ישראל.

סיפורו של פפוס מבואר לנו במסכת תענית כאשר בתו של "המלך" (טראיאנוס) נמצאה הרונה, כשהחשודים בביצוע המעשה היו היהודים, ובגין כך נגזר עליהם עונש מוות קולקטיבי. "פפוס" ולוליאנוס, שלדברי רש"י היו "צדיקים גמורים", התנדבו ליטול על עצמם את מעשה הרצח כביכול, ואכן הוצאו להורג כשכוחותם ניצלו שאר היהודים [רש"י תענית יח, ב ד"ה בלודקיא]. ובספר "אמרי נועם" [ברכות שם] כתב, שפפוס היה גדול הדור ועשיר ומכובד גדול, עד שאמרו משמת פפוס ולוליאנוס נגרעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד משיח בן דוד ומביא מהספרא [פר' בחוקותי עה"פ"ס ושמרתי את גאון עדוםס]: "אלו הגאים שהם גאונם של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליאנוס אלכסנדר וחבריו", וראה לכך שלא קרא לר"ע בלשון רבי אלא עקיבא, עכ"ל שם.

עוד על גדולתם אנו למדים בירושלמי סנהדרין פ"ג הל"ה, דף טז, א, כשרצו להביא דוגמא שבשעת השמד צריכים למסור נפש ברבים גם על דברים פטוטים אמרו: "כגון פפוס ולוליאנוס אחיו שנתנו להן מים בכלל זכויות צבועה ולא קיבלו".

כעת, כאשר מוצא רבי עקיבא את פפוס לצידו בבית האסורים, היה זה בגין אותו מעשה שפפוס מסר את נפשו עבור כלל ישראל. כמה מבהילים הדברים שמציגים פפוס מפיו לרבי עקיבא "אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה, או לוי לפפוס שנתפס על דברים בטלים", מבהיר רבי ברוך דב דיסקין בירכב הזהב: "אלא שלגבי דברי תורה אפילו הצלת כלל ישראל חשובה כדברים בטלים" — — —

ידוע לכולנו כי ירמיהו הביא לא כבש את נבואתו גם בהיותו כלוא בחצר המטרה, וכך נכתב בירמיהו פרק לב: "הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה', [בשנה] העשרית לצדקתהו מלך יהודה היא השנה שמנה עשרה שנה לנבוכדנאצר. ואז חיל מלך כבד צרים על ירושלים, וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה. אשר קלאו צדקתהו מלך יהודה לאמה, מדוע אתה נבא לאמה כה אמר ה' הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך כבד ולקחה"...

לא עוד, אלא שדווקא בהיות גופו כלוא, התרוממה רוח נבואתו לנבואות הנחמה הנשגבות ביותר [פסוק טז]: "עוד יקנו בתיים ושרדות וקרמים בארץ הזאת", [ובפרק לג] "עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב מאין מאין אדם ומאין בהמה, בעיר יהודה ובחצות ירושלים הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה. קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את ה' צבקות כי טוב ה'..."

מכל תפוסיה המלכות נמסרו לנו פרטים רבים ביותר על חיי רבי עקיבא בבית־האסורים, ואף כמה הלכות שפסק שם, ולא עוד אלא שחז"ל גילו לנו אירועים שבהם נפסקו הלכות אלו. על חבישתו של רבי עקיבא שנינו במסכת ברכות [סא, ב]: "תנו רבנן: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה. אמר לו: עקיבא, אי אתה מתירא מפני מלכות? אמר לו ר"ע אמשול לך משל... אף אנוהו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה כי הוא חיין ואורין ימין — כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה — על אחת כמה וכמה. אמרו: לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשהוהו בבית האסורים, ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשהוהו אצלו. אמר לו: פפוס, מי הביאך לכאן? אמר לו: אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה, אי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים".

ומאחר שנתפס רבי עקיבא על שהקהיל קהילות ברבים ועסק בתורה, הרי מן הנמנע היה לכוון לבית־האסורים ולשאול דבר־הלכה מפיו. לפיכך השתמשו לשם כך בכל מיני תחבולות: פעם התחפש השואל לרוכל, חלף לפני בית הסוהר והכריז על סחורתו, ואגב־אורחא שאל את שאלתו ורבי עקיבא שאל על הסחורה ותוך כדי כך השיב. כמו ששינו במשנה יבמות [פ"ב מ"ן], ובירושלמי האריכו בתיאור פסק הלכה זה:

"רבי יוחנן הסנדלר עבד גרמיה רוכל, יומא עבר קומי בית חבישה דרבי עקיבא והוה מכריז ואמר: מאן בעי מחטין? מאן בעי צינון? חלצה בינו לבינה מהו? אודיק ליה רבי עקיבא מן כוואת, אמר ליה: אית לך כושין? אית לך כשר? [רבי יוחנן הסנדלר עשה עצמו מן רום. יום אחד עבר לפני בית הפיסתו של רבי עקיבא והיה מכריז ואומר 'מי רוצה מחטין? מי רוצה צינונים? חלצה בינו לבינה מהו? ראהו רבי עקיבא מן החלון ואמר לו: היש לך כושין? כלי טייה? היש לך כשר?].

ושוב היה מעשה והיו צריכין לשאול הלכה מפיו רבי עקיבא בבית־הסוהר ונאלצו לשכור שליח, בקשו לשחד אחד הפקידים או השומרים בסכום עצום. "אמר רבי יהודה אמר רב: מאי דכתיב [איכה ה, ד] 'מימינו בכסף שתינו צינונו במחיר יבאנו'? בשעת הסכנה נתבקשה הלכה זו: הרי שצאיה מראשון בגט ומשני במיאון, מהו שתחזור לראשון? שכרו אחד בארבע מאות וזו ושאלו את רבי עקיבא בבית האסורין, ואסר" [יבמות ק"ח ע"ב]. עוד מצינו במסכת גיטין [פרק ו משנה ו] "זו הלכה שלח חנינא איש אונו מבית האסורים: מקובל אני באומר לשלשה תיה גם לאשתי, שיאמרו לאחרים: כתוב, מפני שששאן בית דין" [נך הנוסח במשנה שביירושלמי, ובמשנה שבבבלי [סו, ב]: וזו הלכה העלה רבי

גומל עמי חסד להיות זוכה ומוכה..."

גם במגיפת דבר בעיר שאלוניקי בשנת תקכ"ה, אנו מגלים ספר נוסף שנתחבר באותם ימי פליצות: בהקדמתו של רבי רפאל יצחק מאייו לספרו "רשעי היס", כותב המחבר בשנת "ורודף צדקה וחסד": "אמר ה"ם [הקטן יצחק מאייו] כצאתי מן העיר בשנת התקכ"ה מדבר בעיר יהלון,

אפשר לומר שזהו חלק הראשון, החלק הבא נחרת ממש בדקות אלו בכרך ב' — גדולי ישראל ביקורונם. זה הזמן להפגיש שרולים ולהיענות לקריאתו של הגאון רבי מנשה ישראל רייזמן שליט"א, ותוכנו גם אתם להיכתב בקורות דברי הימים של עם ישראל, ככאלו שרק בזכות ההסגר או הבידוד זכינו לאור תורתכם...

לא תקום פעמיים צרה, ובאתי לכפר חז"ל, שם עברתי על ספר המצוות לרבינו הרמב"ם ועל י"ד שרשי והשגות הרמב"ם ז"ל עלי, ומעט ממה שחדשתי בדבריהם באותן הימים לא מנעתי ידי מלרשום על הספר ובידו ולזכורין..."

עד כאן סקירה על קצה המזלג על מעשיהם של גדולי ישראל בשעת המגיפה,